

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Министерство образования и науки Республики Тыва
Управления образования администрации Улуг-Хемского кожууна
МБОУСОШ с. Чааты им. К.О.Шактаржыка

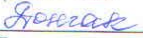
РАССМОТРЕНО
Педагогический совет
школы
Руководитель МС

Протокол №1 от 30.08.2023г.

СОГЛАСОВАНО

зам.дир.по УВР
Донгак Ч.К.

Протокол от 30.08.2023г.

УТВЕРЖДЕНО
директор школы
Бинч-оол С.Д.
Приказ №569-ОД
от «30» августа 2023г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родной язык
(Тувинский язык). Базовый уровень»
для обучающихся
7 класса

Учитель
родного языка и литературы
Сундуй Алла Шаннаевна

с. Чодураа 2023 год

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

НИИТИ ЧҮҮЛДЕР

Ниити өөредилгениң национал-девискээр кезээ, федералдыг кезээ-биле бир дөмей, өөредилгениң ужур-утказын элээди уругларның назы-харының онзагайларын барымдаалап, кажан өөреникчи бот-көрүш, бот-тускайлаңын медреселдиг билип, тодаргай практиктиг ажылче, долгандыр кижилер база хүрээлел дугайында билиин делгемчидер чүткүлдүг апарганда, чорударынче угланган.

Национал-девискээр кезээ дараазында кол сорулгаларны күүседир:

- Шингээдип алган билиглерни, арга-дуржулгазынга даянып, Тыва Республика дугайында долу билиин хевирлээри;
- Бот-тускайлаң болгаш коллективтиг ажыл-чорудулгазын чедип алыры болгаш сайзырадыры; билиг болгаш бот-билип алыышкын дуржулгазы;
- Медреселдиг бот азы профессионалдыг өөредилгени шилип алырынга белеткээри
- Өөреникчилерниң национал бот-медреселин национал культуразынга, төрөөн дылының байдалынга, хамааты ээ-харыысалгазынга даянып хевирлээри;
- Өөреникчилерниң чаяаннын, сонуургалдарын база негелделеринге дүүштүр, республиканың экономика болгаш социал адырларның специалистери хереглеп турар амгы база келир үеде медреселерин барымдаалап, профильдер аайы-биле өөредири;
- Республиканың онзагайларын болгаш күш-ажылдың саарылгазының негелделерин билип, өөреникчилерге профессионалдыг эртем чедип алыры-биле дең байдалдарны тургузары.

Кол ниити өөредилгениң бир үндезин негелдези – национал-девискээр кезээниң өөредилге чорудулгазының бүгү талаларынга функционалдыг бижик-биликтиин чедип алыры, ук чүүл амгы тыва ниитилелге эргежок чугула. Ортумак школага өөреникчилер кол сорулгаларны база оларны шийтпирлээринин аргаларын боттары салып билир болгаш өөредилгеден дашкаар амыдыралга шингээдип алган дуржулгазын ажыглап билир ужурлуг.

Кол ниити өөредилгени дооскаш, доозукчунуң белеткел деңнелинге негелделерни күүсеткен өөреникчилер ортумак, дээди өөредилге черинге өөредилгезин уламчылаар эргелиг.

НИИТИ ӨӨРЕДИЛГЕ БИЛИГЛЕРИ, АРГА-МЕРГЕЖИЛ БОЛГАШ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАНЫҢ АРГАЛАРЫ

Ханы билиг алырының ажыл-чорудулгазы. Долгандыр хүрээлелди база социумну билип алыры-биле янзы-бүрү аргаларны ажыглаары (дуржулга, чурттаары, киржири, хайгаарал хемчег, эксперимент, майык кылыры, төлевилел тургузары дээш о.ө.) билип ап турар чүүлүнүң тургузуун тодарадыры, бүдүн чүүлдүң кезектеринин аразында чугула функционалдыг харылзааларын болгаш хамаарылгаларын дилеп аңгылаары.

Чаңгыс азы элээн каш сүмелээн үндезиннер, барымдааларга даянып, деннеп, шүүштүрүп, бөлүктөп чорудары факт-барымдаа, бодал, шынзыдылга, даап бодаашкын, маргыш чок шын чүүлдү аңгылап билири.

Нарын эвес практиктиг байдалдарны шинчилээри болгаш шенелдени кылыры, даап бодаашкыннарны идип үндүрүп, оларны херек кырында хынап көөрүн эргежок чугула деп угаары. Идип үндүрген даап бодаашкыннарын бадыткаары-биле практиктиг, лабораторлуг база бөдүүн шенелделерни ажыглаары; ук ажылдын түннелдерин бижири.

Өөредилге болгаш практиктиг айтырыгларны чогаадыкчы шиитпирлээри: үлегерлерден барымдаалыг ойталап билири; бир янзы шиитпирлерни тывары; янзы-бүрү чогаадыкчы ажилдарны боду кылыры; төлевилел болгаш шенелде ажил-чорудулгаларга киржири.

Медээ-коммуникативтиг ажил-чорудулга. Аас чугааны дүүшкек кылдыр билип алыры болгаш дыңнап алган чүүлүн кыска азы делгеренгей дамчыдып билири.

Янзы-бүрү стиль болгаш жанрларнын сөзүглелдерин медреселдиг чүгүртү номчааш, сөзүглелдин медээ болгаш утка талазы-биле сайгарылгазын кылыры. Номчулганыү аңгы-аңгы аргаларын ажыглаары (улуг-каралап, чүгүртү, ханылап номчууру дээш). Дыңнаан болгаш номчаан чүүлүн онаалгазын барымдаалап (кыска, шилилгелиг, долу), дүүшкек кылдыр бижимел хевирге кылыры. План, тезис, конспектилерни тургузары. Чижектер берип, медээлер чыып, түңнелдерни кылыры. Бодунуң ажил-чорудулгазынын түңнелдерин аас болгаш бижимел хевирге көргүзери. Бодалды бичии өскерткеш, дамчыдып билири. Харылзажырының сорулгазы. Долгандыр турар байдалынга дүүштүр дылдың аянныг аргаларын база демдек системазын (сөзүглел, таблица, схема, дыңнавышаан көөр херекселдер дээш) шилиири болгаш ажыглаары. Салдынган сорулгаларны шиитпирлээри-биле дыңнадыгнын үнер дөстөрүн ажыглаары, энциклопедия, словарьлар, Интернет курлавырлары болгаш өске-даа чүүлдерни киирбишаан, хөйүнүң мурнунга чүве чугаалаарының кол аргаларын ажыглап өөренири. Диалог, диспут кылырының этиктиг норма болгаш дүрүмнери.

ТЫВА ДЫЛГА АЛБАН ШИНГЭЭДИР БИЛИГЛЕР

Дыл дугайында билиглер

Тыва дылдың тыва чонга ажык-дузазы, ооң хүлээлгелери. Тыва дыл – Тыва Республикада күрүне дылдырының бирээзи.

Тыва бижиктин кыска төөгүзү.

Литературлуг тыва дыл болгаш ооң диалектилеринин дугайында билиг.

Фонетика. Орфоэпия.

Фонетика дугайында билиг. Ажык болгаш ажык эвес үннернин ылгалы. Ажык үннер, оларның бөлүктери. Ажык үннернин аяннажылгазы.

Ажык эвес үннер, оларның бөлүктери. Ажык эвес үннернин сөс иштинге каттыжып эптежири база солчуру. Слог. Сөс ударениези.

Тыва дылдың ажык болгаш ажык эвес үннерин адаарының дүрүмнери. Чугаа үезинде болу бээр үн өскерилгелерин литературлуг нормага дүүштүр адаары. Бодунуң болгаш өске кижинин чугаазын шын адалганың дүрүмнеринге хамаарыштыр үнелээри.

Лексика болгаш фразеология.

Сөс дугайында эге билиг. Сөстүң лексиктиг утказы. Чаңгыс болгаш хөй уткалыг сөстөр. Сөстүң лексиктиг уткаларының аразында харылзаалар.

Тыва дылдың лексиказының тывылган угунуң, ажыглалынын аайы-биле бөлүктери.

Лексиканың стиль аайы-биле бөлүктери.

Хуу аттар дугайында билиг, оларнын янзылары.

Лексикография.

Тыва дылдың словарьлары, оларнын ажыглалы.

Сөстүң тургузуу. Сөс чогаадылгазы.

Тыва дылды сөстөрнүң тургузуу болгаш кезектери, оларның хевирлери. Кожумактарның вариантыларлыг болуру.

Төрөл сөстөр.

Сөс чогаадылгазының кол аргалары:

- 1) Чогаадылга кожумактарының дузазы-биле чаа сөстөрнүң тургустунары
- 2) Ийи болгаш оон хөй дазылдарнын каттышканындан болгаш тудушканындан чаа сөстөрнүң тыптыры
- 3) Хураангайлаар арга.

Морфология.

Морфология дугайында билиг. Тыва дылды сөстөрни лексика-грамматиктиг бөлүктөргө чарары, ооң барымдаалары.

Тускай чугаа кезектери, оларнын грамматиктиг демдектери.

Дузалап чугаа кезектери.

Аян сөзү - онзагай чугаа кезээ.

Синтаксис.

Синтаксис дугайында эге билиг.

Сөс каттыжышкыны. Сөс каттыжышкыннарынын дугайында эге билиглер. Сөс каттыжышкынында сөстөрнүң холбажыр аргалары: башкарылга, хамааржылга, каттыжылга

Домак.

Домак дугайында эге билиг. Домак кежигүннери, оларның илереттинери. Тааржылга холбаазы. Домактарның хевирлери.

Нарын синтаксистиг конструкциялар. Өске кижиниң чугаазын дамчыдарының аргалары. Монолог дугайында билиг. Диалог.

Сөзүглел.

Сөзүглел дугайында билиг. Сөзүгледиң хевирлери. Чугаа стильдериниң дугайында эге билиг. Стильдер тургузар аргалар.

Графика.

Кижиниң нийтилелиниң амыдыралынга бижиктиң ужур-дузазы. Бижиктерниң хевирлери.

Алфавит.

Тыва алфавиттиң кыска төөгүзү. Каллиграфия дугайында билиг. Ажык, ажык эвес үннерни бижикке демдеглээри.

Шын бижилге (орфография).

Орфография дугайында билиг. Ажык үннерниң болгаш ажык эвес үннерниң шын бижилгезиниң дүрүмнери. Янзы-бүрү грамматиктиг хевирлерниң кожумактарын шын бижириниң дүрүмнери. Нарын сөстөрни тудуш, дефистеп болгаш аңгы бижиири. Улуг үжүктөрин хереглээри. Кавычкаларны хереглээри. Хураангай нарын сөстөрни шын бижиири. Сөстү шын көжүрериниң чуруму. Саннарга кожумактар немеп бижириниң дүрүмнери. Орус дылдан үлегерлээн сөстөрниң шын бижилгези. Үлегерлээшкиннерге кожумактар немежирге, шын бижилге дүрүмнери. Артынчыларны, эдеринчилерни, аян сөстөрүн шын бижиири.

Пунктуация.

Пунктуация дугайында билиг. Бижик демдектериниң хүлээлгелери. Бижимел чугаага бижик демдектерин ажыглаарының дүрүмнери.

Чугаа культуразы.

Эки чугаанын шынарлары: чогуур үезинде болуру, шынны, дыңнадыг азы медээ бээри, аянны.

Тыва чугааның ужурлары. Тыва литературлуг дылдың нормаларын сагыры.

ТЫВА ДЫЛГА АЛГАН БИЛИГЛЕРИНГЕ НЕГЕЛДЕЛЕР

Өөреникчилер тыва дыл кырынга бодунуң бодалын чугааның аас болгаш бижимел хевиринге шын, билдингир, чараш, частырыг чок чугаалап, бижип билир турар ужурлуг. Херек таварылгаларда шын бижилгениң (орфографияның болгаш пунктуацияның) дүүмнерин канчаар ажыглаанын тайылбырлап билир. Өскээр чугаалаарга, тыва орфографияның болгаш пунктуацияның дүрүнерин шингээдип алырынга четчир билиглерни алган турар ужурлуг.

Фонетика. Орфография.

Ажык, ажык эвес үннерни ылгаар, оларның артикуляция-акустиктиг ылгавырлыг демдектерин билир. Тыва дылдың ажык болгаш ажык эвес үннериниң адаарының дүрүнерин сагыр. Бодунуң болгаш өскениң чугаазын адалганың дүрүмнеринге хамаарыштыр үнелеп билир.

Лексика болгаш фразеология.

Сөстөрни илередиپ турар лексиктиг уткаларының аайы-биле чаңгыс болгаш хөй, көжүрген уткалыг; аразында синоним, антоним, омоним харылзааларлыг деп ылгаар.

Тыва дылдың словарь составы ажыглалының аайы-биле ниити ажыглал болгаш кызыгаарлыг, ховар ажыглаар сөстерге; тывылган угунуң аайы-биле ниити түрк болгаш чингине тыва, өске дылдан келген сөстерге чарлырын аңгы-аңгы чижектерге бадыткап билир.

Харылзажылганың сорулгазынга болгаш сөс каттыжышкыннарын чөп хереглеп билир

Словарьларның аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап билир.

Бодунуң болгаш өскениң чугаазын, сөстөрни болгаш быжыг сөс каттыжышкыннарын стиль талазы-биле чөп, уран-чечен хереглээнин үнелээр.

Сөс тургузуу. Сөс чогаадылгасы.

Морфема (дазыл чогаадылга, хевир тургузар, өскертилге кожумактары) деп билигниң чугула демдектерин билир, чаңгыс дазылдыг сөстөрни тып, сөстү морфемаларга чарып билир.

Сөсте кезектеринң лексиктиг, грамматиктиг, сөс чогаадыр ужур-дузазын медереп билир.

Сөс чогаадылгасының кол аргалдарын билир, оларны чижектерге бадыткап шыдаар.

Грамматика. Морфология.

Чугаа кезектерин чугула демдектерин ёзугаар танып билир. Сөстүң хевирлеринге морфологтуг демдектерин (грамматиктиг уткаларын) тодарадып шыдаар. Сөстөрни шын бижиирде, оларның морфологтуг демдектеринге даяныр, тайылбырлап шыдаар.

Синтаксис.

Өөреникчилер синтаксистиг билиглерниң чугула демдектерин билир.

Хостуг чагыржылгалыг сөс каттыжышкыннарының янзы-бүрү хевирлерин, өзек болгаш чагырткан сөстөрни тодарадыр, оларның аразында холбааларын тып билир.

Домактың сөстен ылгалын бүзүредип шыдаар.

Чугааның сорулгазын тодарадып тывар, ону тургузуп-хевирлээриниң аргаларын шиңгээдип алыр: аас чугаага үн аяны, логиктиг ударение, сөстөрниң туружу; бижимел чугаага бижик демдектери, сөстөрниң туружу. Бөдүүн доматкарның хевирлерин тодартпышаан, домактың предикаттыг төвүн ылгаар.

Домактың ийиги черге кежигүннерин аңгылаар, оларның хевирлерин таныыр болгаш илереттинерин тодарадып шыдаар.

Бөдүүн домакты нарынчыдар чаңгыс аймак кежигүннерни, адалгаларны киирилде сөстөр болгаш домактарны, тускайлаашкынның янзы-бүрү хевирлерни тывар, оларны хууда аас, бижимел чугаазынга чөп хереглеп шыдаар.

Бөдүүн болгаш нарын домактарның ылгалын билир. Нарын домактарның хевирлерин тодарадып, тып шыдаар; оларны чугаазынга ажыглаар.

Өске кижиниң чугаазын дамчыдарының аргаларын шиңгээдип алыр; ук конструкцияларны аас болгаш бижимел чугаазынга ажыглап билир.

Шын бижилге. Графика болгаш орфография.

Алфавитти билир., словарьлар-биле оларны хостуг ажыглаар.

Үннер болгаш үжүктөрни ылгап, тыва алфавиттиң үжүктөриниң аттарын билир.

Ажык болгаш ажык эвес үннерни бижикке аңгы-аңгы морфемаларга шын демдеглээр; оларның шын бижилгезин тайылбырларда, сөс тургузуунуң сөстүң чогааттынган аргазының аайы-биле сайгарылганы чорудар.

Өөрөнгөн дүрүмнериниң хемчээлинге дүүштүр аңгы, тудуштур, дефистеп бижирииниң нормаларын; чаңчыл ёзугаар, сөстөрниң морфемниг тургузуун барымдаалап шын бижиирин сагыыр.

Орфографтыг словарьны ажыглап мергежиир.

Пунктуация.

Бижик демдектерин шын шилип салырда, домактың утка болгаш синтаксистиг тургузуун барымдаалап ап билир.

Бижик демдектерин домактың сөөлүнге (улуг сек, айтырыг, кыйгырыг демдектери), түңнекчи сөстүг болгаш түңнекчи сөс чок чаңгыс аймак кежигүннерге, адалгаларның янзы-бүрү хевирлеринге, деңнелгелиг бөлүглелдерге, тускайлаан кежигүннерге, киирилде сөстөрлиг болгаш киирилде домактарлыг домактарга бижик демдектерин салыр. Кол сөс биле сөглекичниң аразынга тирени шын салып билир.

Нарын домактарга бижик демдектерин шын салып билир.

Диалог болгаш дорт чугаалыг домактарга бижик демдектерин шын ажыглаар.

Чугаа. Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы.

Чечен чогаалдан алган, публицистиг болгаш эртем-тайылбырлыг сөзүглелдерни медреселдиг, чүгүртү, шын болгаш аянынг номчуурунга таарымчалыг байдалды тургузар номчулга техниказын шиңгээдип алыр.

Харылзаалыг аас болгаш бижимел чугаада чугула болгаш ийиги чергениң информациязын ылгап билир.

Аас болгаш бижимел чугаа тургузар, номчаан азы дыңнаан сөзүглелиниң утказын катап чугаалаар; конспект тургузар; реферат бижиир; чугааның байдалынга таарыштыр темазын, кол бодалын, чугаалар чүүлүнүң планын тодарадып, ооң утказының логиктиг дес-дараалашкаан, литературлуг дылдың нормаларын сагывышаан, дылдың аргаларын билдиги ажыглап тургаш, боду хууда сөзүглел тургузар. Аңгы-аңгы жанрларга

хамааржыр (чечен чугаа, проблемниг очерк, репортаж, эссе дээш о.д.ө) чогаадыглар бижиир.

Сөзүглелди сайгарары: чугааның стилин болгаш хевирин, темазын, ооң кол бодалын, ында домактарның харылзашкан кол аргаларын тодарадыр; өөрөнгөн стильдеринин болгаш чугааның хевирлеринин чугула демдектерин билир

Чугаа культуразының чурумун, чугаа ужурларын шингээдип алган болур ужурлуг.

ШКОЛАГА ТЫВА ДЫЛДЫ ӨӨРЕДИРИНИН СОРУЛГАЛАРЫ БОЛГАШ КЫЛЫР АЖЫЛДАРЫ:

- өөреникчилерге фонетика, лексика, сөс чогаадылгазы, грамматика (морфология болгаш синтаксис), стилистика аймаандан тодаргай билиглерни бээр, алган билиглерни практика кырынга ажыглап билиринин мергежилдерин болгаш чаңчылдарын хевирлээр;

- шын бижииринин болгаш бижик демдектерин салырынын быжыг чанчылдарын бээр;

- алган теориялыг билиглеринге даянып, программа негелдезинге дүүштүр боттарының бодалдарын аас болгаш бижимел-биле харылзаалыг илередиринин мергежилдери-биле чепсеглээр;

- өөреникчилерни литературлуг дылдын нормаларына чанчыктырар, оларның сөс курлавырын байыдар болгаш чугаазынын культуразын бедидер;

- өөреникчилерниң ниитилел амыдыралына дылдың ужур-дузазының, хөгжүлдезинин дугайында база тыва дылдын өске дылдарның аразында ээлеп турар черинин дугайында бодун билиглер-биле таныштырар;

- төрөөн дылына камныг болгаш хандыкшылдыг болурун хайныктырар, дылдың байлаан шингээдип алырына өөреникчилерниң сонуургалын күштелдирер;

- шын, медреселдиг, аянныг номуурунун мергежилдерин сайзырадыр;

- төрөөн дыл кичээлдерин өөреникчилерниң мөзү-шынар, күш-ажыл болгаш эстетика талазы-биле кижизидилгезин боттандырырына бүрүнү-биле ажыглаар;

- өөреникчилерни харысалгалыг болурунга өөрөдилгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун сагырына кижизидер.

ТЫВА ДЫЛГА ӨӨРЕДИРИНИН МЕТОДТАРЫ, ӨӨРЕДИЛГЕ ХЕРЕКСЕЛДЕРИ

Төрөөн дыл кичээлдеринге чүүл-бүрү методиктиг аргаларны, ылаңгыя көргүзүг материалдарын, өөрөдилгениң техниктиг херекселдерин калбаа-биле ажыглаары эргежок чугула. Өөреникчилерниң аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырына орус болгаш тыва чурукчуларның сюжеттиг чуруктарын башкы чедишкинниг ажыглап болур. Олар өөреникчилерниң сөс курлавырын байыдар, аас болгаш бижимел чугаазын идепкейжидер, эстетиктиг кижизидилге айтырыгына дузалаар.

Амгы үеде өөрөдилгениң методтары: лекция, дискуссия, семинар, практикум, консультация, өөрөдилгиг диалог дээш оон-даа өске дээштиг хевирлерин калбаа-биле ажыглап турар.

7-ги КЛАССКА ТЫВА ДЫЛ ЭРТЕМИНИН ӨӨРЕНИР КОЛ ТЕМАЛАРЫ:

7 класска «Тыва дылды өске дылдар-биле холбаазы» деп эгени өөрөнгөш, 6 класска өөрөнгөн чүүлдерин катаптаар. Аңаа улай «Синтаксис болгаш пунктуация» деп

улуг бөлүктүн «Сөс каттыжышкыны болгаш домак», «Бөдүүн домак» деп эгелерни өөренир.

ПРОГРАММА

7 К Л А С С (102 шак)

Литературлуг тыва дыл болгаш ооң диалетилериниң дугайында билиг.

6 класска өөрөнгөн чүүлдерни катаптаары

Лексикадан. Мергежил сөстери. Терминнер. Быжыг сөс каттыжышкыннары.

Сөс чогаадылгазындан. Сөстериң тыптыр аргалары. Хурааңгай сөстериң кожумактарын шын бижири.

Морфологиядан. Ат оруннарының бөлүктери болгаш оларны шын ажыглаары. Кылыг сөзүн өске чугаа кезектеринден ылгап билири. Залог, вид хевирлеринде кылыг сөстериң шын бижири. Наречиелерни шын бижири.

МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ.

ЧУГАА САЙЗЫРАДЫЛГАЗЫ. ЧУГАА КУЛЬТУРАЗЫ.

Дузалал чугаа кезектери

Эдеринчилер болгаш дузалал аттар

Эдеринчилер болгаш дузалал аттар – дузалал чугаа кезээ. Оларның утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Эдеринчилерниң болгаш дузалал аттарның ылгалы. *-биле* деп эдеринчини аңгылап азы дефистеп бижири. *Дег, ышкаш* деп эдеринчилер бөлүглелдер тургузуп турда, биче сек-биле аңгылаары.

Дег, ышкаш, -биле, билек деп эдеринчилерни чугаага шын ажыглаары. Падежтерниң уткаларын дузалал аттар-биле илередип билири.

Эвилелдер

Эвилелдерниң утказы болгаш грамматиктиг демдээ. Эвилелдерниң бөлүктери: чагырыштырбас, чагырыштырар.

Чагырыштырбас, чагырыштырар эвилелдерни нарын домактарга хереглээри. Ук домактарга бижик демдектерин ажыглаары.

Чагырыштырбас болгаш чагырыштырар эвилелдерни чугаага ажыглап билири. Синоним эвилелдерни солуп билири.

Артынчылар

Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Артынчыларның бөлүктери болгаш шын бижилгези.

Артынчыларлыг домактарны аянныг номчуп билири. Чоок уткалыг артынчыларны солуп, сөстөргө, домактарга немелде уткаларны кирип билири. Чугааның стильдерниң айы-биле артынчыларны шын ажыглап билири.

Аян сөзү. Өттүнүг сөстөр

Аян сөзүнүң утказы болгаш грамматиктиг демдээ. Аян сөстериң бөлүктери. Аян сөстериң шын бижири. Аян сөстериң аялга-биле ылгаары. Аян сөстери бар домакка бижик демдектерин салыры.

Өттүнүг сөстериң утказы болгаш грамматиктиг демдектери. Өттүнүг сөстериң бөлүктери болгаш оларның шын бижилгези.

Аян сөстериң, аян сөстери кирген домактарны аянныг номчуп билири. Аян сөстериң чугаага ажыглаары. Мал-маганга, дириг амытаннарга болгаш өлүг бойдуска хамаарыштыр ажыглаар өттүнүг сөстериң хевирлери.

СИНТАКСИС БОЛГАШ ПУНКТУАЦИЯ

Сөс каттыжышкыны болгаш бөдүүн домак

Сөс каттыжышкынының дугайында билиг. Сөс каттыжышкынының дугайында билиг. Сөс каттыжышкынының сөстен болгаш домактан ылгалы. Сөс каттыжышкыннарында өзек болгаш чагырткан сөс.

Сөс каттыжыышкыннарында болгаш домактарда сөстөрнүн холбаалары: каттыжылга, башкарылга, хамааржылга, тааржылга.

Сөс каттыжыышкыннарын чугаага ажыглап билири. Өзөк сөс болгаш чагырткан сөстүн холбаазын тодарадып билири.

БӨДҮҮН ДОМАК

Домак дугайында билиг. Домактын тургузуу.

Ийи чугула кежигүннерлиг бөдүүн домактар

Домактын чугула кежигүннери. Кол сөстүн илереттинери. Кол сөстүн көргүзүкчүлери. Сөглекчи, ооң илеретинери. Кылыг сөстүг бөдүүн болгаш составтыг сөглекчилер. Ат сөстүг составтыг сөглекчилер. Кол сөс биле сөглекчинин аразында тааржылга. Кол сөс биле сөглекчинин аразында тире. Сөглекчинин составында модальдуг сөстөр.

Чугаага сөглекчи кылдыр аңгы-аңгы наклонениелер хевирлерин ажыглап билири. Кол сөс биле сөглекчи аразында көргүзүкчү чокта, домактын аялгазын шын чугаалап билири.

Ат сөстүг составтыг сөглекчилернин янзыларын ажыглап билири. Ат сөстүг составтыг сөглекчилерлиг домактарга бижик демдектери.

Домактын ийиги черге кежигүннери

Немелде. Дорт болгаш доора немелделер. Оларнын илереттинери. Тодарадылга болгаш капсырылга, оларнын илереттинери. Байдалдар, оларнын утка аайы-биле бөлүктөрү: үениң, туруштуң, чылдагаанның, сорулганың, кылдыныг аргазының байдалдары. Байдалдарнын илереттинери.

Делгеренгей эвес домактарны ийиги черге кежигүннер-биле делгередиб билири.

Чаңгыс чугула кежигүннүг бөдүүн домактар

Чаңгыс чугула домактар дугайында дугайында ниити билиг. Тодаргай арынныг, тодаргай эвес арынныг, арын чок домактар. Ат домактары.

Синтаксистиг домактар болур ийи чугула кежигүннүг болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг домактарны ажыглап, солуштуруп билири. Чүвелернин, байдалдын, пейзажтын чурумалын көргүзөрдө, ат домактарын ажыглап билири.

Долу болгаш долу эвес домактар

Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг.

Диалог чугаага долу эвес домактарны ажыглап билири. Долу эвес домактарны янзы-бүрү байдалдарга ажыглаары.

Домак сөстөр.

Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар

Домактын чаңгыс аймак кежигүннеринин дугайында билиг. Каттыштырар аялга (интонация) дузазы-биле холбашкан чаңгыс аймак кежигүннер. Эвилелдер дузазы-биле каттышкан чаңгыс аймак кежигүннер. Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес кежигүннер.

Чаңгыс аймак кежигүннер аразынга бижик демдектери. Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактарга түңнекчи сөстөр болгаш оларга ийи сек биле тире демдекти салыры.

Домакта чаңгыс аймак кежигүннерни адаарда база түңнекчи сөстөр барда, үн аянын сагыыры.

Адалгаларлыг, кирилде сөстерлиг, аян сөстерлиг домактар.

Адалга. Делгеренгей адалга. Адалгага бижик демдээ.

Кирилде сөстерлиг домактар. Кирилде домактар. Домакка кирилде сөстөр, кирилде домактар барда, бижик демдектери.

Чугааның байдалынга дүүштүр бөдүүн адалганы делгеренгейжидиб билири. Кирилде сөстерлиг, кирилде домактарлыг, аян сөстерлиг домактарны ажыглап билири; оларнын тускайлаар аялгазын сагыыры, оларга бижик демдектерин салыры.

Чыл дургузунда өөрөнгөн чүүлдеринге каттаашкын.

КОЛ-КОЛ МЕРГЕЖИЛДЕР БОЛГАШ ЧАҢЧЫЛДАР

7 классты доозуп тура, өөреникчилер дараазында мергежилдерни чедип алып.

Сөс каттыжыышкыннарының, ийи чугула кежигүннүг болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг бөдүүн домактарның синтаксистиг сайгарылгазын кылыр. Домактың чаңгыс аймак кежигүннери, кирилде сөстер болгаш кирилде домактар, адалга-биле нарынчылтыг ийи чугула кежигүннерлиг болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг домактар тургузар.

Чугааның утказынга болгаш стилинге дүүштүр синтаксистиг синонимнерни ажыглаар.

Пунктуациядан. 7 класска өөрөнгөн бижик демдектерин билер, бижик демдектерин салганын бадыткап шыдаар; адалгалар, кирилде сөстер, кирилде домактар, аян сөстерлиг домактарга бижик демдектерин салыр. Херек черлерген кол сөс биле сөглекчиниң аразынга тире салыр.

Орфографиядан. 5-7 класстарга өөрөнгөн орфограммаларлыг сөстерни шын бижиир болгаш тайылбырлап билер.

ТЕМАТИКТИГ ПЛАН.

7 КЛАСС		
1	Тыва дыл – тыва чоннуң төрөөн дылы.	1
2-12	6-гы класска өөрөнгенин катаптаары	10
13-32	Морфология	19
38-102	Синтаксис	64
НИИТИЗИ		102

КАЛЕНДАРЬ-ТЕМАТИКТИГ ПЛАН

№	Раздел Темалары	Онаалга	ш/ы		
1	Литературлуг тыва дыл болгаш ооң диалектилериниң дугайында билиг.	Номчуур, эдerti чугаалаар	1		
2	6 КЛАССКА ӨӨРЕНГЕН ЧҮҮЛДЕРНИ КАТАПТААРЫ. Лексика. Мергежил сөстери. Терминнер.	Эртемнерден терминнер бр	1		
3	Быжыг сөс каттыжышышкыннары	Домактар чогаа-р	1		
4	Сөс чогаадылгасы Сөстериң тыштыр аргалары.	Мер.13	1		
5	Хурааңгай сөстериң кожумактарын шын бижири	Мини-чог. Тыва сөстөр	1		
6	Тус черниң ниити чурумалы.	Мээң кожуунум.	1		
7	Морфология. Ат орну.	Таблица-катапт	1		
8	Кылыг сөзү	Мер.17	1		
9	Кылыг сөзүнүн хевирлери	Таблица-катапт	1		
10	Наречиелер.	Таблица-катапт	1		
11	Диктант. Карангы дүне.	Медер.номч.	1		
12	Частырыглар-биле ажыл. Сөзүглел-биле ажыл.	Чедир ажылдаар			
13	МОРФОЛОГИЯ. ОРФОГРАФИЯ. ЧУГАА САЙЗЫРАДЫЛГАЗЫ. ЧУГАА КУЛЬТУРАЗЫ. Дузалал чугаа кезектери. Эдеринчилерниң утказы болгаш грамматиктиг демдээ. Дузалал аттар.	§49, мер.307	1		
14	Янзы-бүрү чугаа кезектерин эдеринчилер кылдыр хереглээри	§50, мер.310	1		
15	Катаптаашкын.	§49,50 мер.312	1		
16	Эвилелдерниң утказы болгаш грамматиктиг демдээ	§51, мер.315	1		
17	Эвилелдерни бөлүктээри	§ 52, мер.319,320	1		
18	Эвилелдерлиг домактарга бижик демдектери	§53, мер.323	1		
19	Катаптаашкын. Эвилел – сөзүглелдин домактарын болгаш кезектерин	§51-53, шүлүк-чогаадыг	1		

	харылзаштырарының аргазы.				
20	Артынчыларның утказы болгаш грамматиктиг демдектери	§54, мер.338	1		
21	Артынчыларны бөлүктээри	§55, доктаадыр	1		
22	Артынчыларны шын бижири	§56, мер.343	1		
23	Катаптаашкын.	Мер.347	1		
24	Диктант. Пага биле сарыг-кудурук.	Арыг, шалыпкын бижилге	1		
25	Частырыглар-биле ажыл. Тест.	Чедир ажылдаар	1		
26	Аян сөзүнүң утказы болгаш грамматиктиг демдээ.	§57, мер.355	1		
27	Аян сөстөрүн шын бижири.	§58, мер.358	1		
28	Катаптаашкын.	Мер.361	1		
29	Зачет. Дузалал чугаа кезектери	Номчуттунар	1		
30	Эдертиг. Композитор Чыргал-оол.	Эдерти бижиир	1		
31	Эдертигни бижири.	Чогаадыг-бодал	1		
32	Күш-ажыл чорудулгазының чурумалы.	Орус дыл-биле деңнээр	1		
33	СИНТАКСИС Сөс каттыжышышыны. Сөс каттыжышышынының сөстен болгаш домактан ылгалы	§4, мер.27	1		
34	Сөс каттыжышышынының тургузуу болгаш грамматиктиг утказы.	§5, мер.31,32	1		
35	Сөс каттыжышышыныннарында болгаш домакта сөстөрүнүң холбаазы.	§6, мер.41,42	1		
36	Катаптаашкын.	Ар.180, айт.харыы	1		
37	Зачет.	2 домак – с\с	1		
38	Диктант. Дус-Хөлдүң эриинге.	Медерелдиг ном-р	1		
39	Частырыглар-биле ажыл. Сөзүглел-биле ажыл.	Чедир ажылдаар	1		
40	Домак. Домактың тургузуу болгаш грамматиктиг утказы.	§7 мер.47	1		
41	ИЙИ ЧУГУЛА КЕЖУГУННУГ ДОМАКТАР Домактың чугула кежигүннери.	§8, мер.54	1		
42	Кол сөс биле сөглөкчинин аразында тааржылга.	§8, домактар чогаадыр	1		
43	Кол сөстүң илереттинери	§9, мер.60,61	1		

44	Кол сөстүн көргүзүкчилери	§10, мер.64	1		
45	Сөглекчиниң илереттинери	§11, мер.70,71	1		
46	Диктант. Айыыл-биле демисел.	Номчуттунар	1		
47	Кылыг сөстүг бөдүүн болгаш составтыг сөглекчилер	§12, мер.75	1		
48	Ат сөстүг составтыг сөглекчилер	§13, мер.81	1		
49	Кол сөс биле сөглекчиниң аразынга тире	§14, мер.87	1		
50	Сөглекчиниң составында модальдыг сөстөр.	§15, мер.91	1		
51	Эдертиг. Оскал-оолдуң цирк бөлүү.	Эдертигни бижири	1		
52	Эдертигни бижири.	Медерелдиг номчуттунар	1		
53	Спорттун кандыг-бир хевириниң чурумалы.	Орус дыл-биле деңнээр	1		
54	Домактын ийиги черге кежигүннери.	§16, мер.97	1		
55	Немелде	§17, мер.102,103	1		
56	Тодарадылга	§18, мер.107,109	1		
57	Капсырылга	§19, мер.113,114	1		
58	Байдалдар	§20, мер.117	1		
59	Байдалдарның бөлүктери	§20, мер.120, 121	1		
60	Байдалдарның илереттинери	§20, домак с/с	1		
61	Деңнелгелиг бөлүглел болгаш аңаа биче сек салыры	§21, мер.125	1		
62	Диктант. Салгын.	Номчуттунар	1		
63	Частырыглар-биле ажыл. Тест.	Чедир күүседир	1		
64	Дыңнаанының дугайында чечен чугаа.	Орус дыл-биле деңнээр	1		
65	Синтаксистиг сайгарылгалар кичээли	Дом.кеж – катаптаар	1		
66	ЧАҢГЫС ЧУГУЛА КЕЖИГҮННҮГ ДОМАКТАР Чаңгыс чугула кежигүннүг домактар дугайында ниити билиг.	§22, дүрүм	1		
67	Тодаргай арынның домак	§23, мер.135	1		
68	Тодаргай эвес арынның домак	§24, мер.141	1		
69	Арын чок домактар	§25, мер.146,148	1		

70	Ат домактары	§26, мер.153	1		
71	Синтаксистиг сайгарылгалар кичээли	Мер.154	1		
72	Диктант.Таан.	Медерелдиг ночуттунар	1		
73	Частырыглар-биле ажыл. Тест.	Рецензия деп чүл?	1		
74	Чогаалга үнелел бижири.	Орус дыл-биле деңнээр	1		
75	ДОЛУ БОЛГАШ ДОЛУ ЭВЕС ДОМАКТАР Долу болгаш долу эвес домактар дугайында билиг.	§27, мер.159	1		
76	Домак сөстөр	§28, мер.164,167	1		
77	Эдертиг. Матросовтуң маадырлыг чоруу.	эдерти бижиир	1		
78	Эдертигни бижири	Номчуттунар	1		
79	ЧАҢГЫС АЙМАК КЕЖИГҮННЕРЛИГ ДОМАКТАР Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар дугайында билиг	§29, мер.169	1		
80	Катгыштырар аялга дузазы-биле холбашкан чаңгыс аймак кежигүннер	§30, мер.176	1		
81	Эвилелдер дузазы-биле холбашкан чаңгыс аймак кежигүннер	§31, мер.184	1		
82	Чаңгыс аймак болгаш чаңгыс аймак эвес тодарадылгалар	§32, мер.192	1		
83	Чаңгыс аймак кежигүннерниң түннекчи сөстери	§33, мер.196	1		
84	Диктант. Чыынды домактар	Номчуттунар	1		
85	Частырыглар-биле ажыл	Арын 254	1		
86	АДАЛГАЛАРЛЫГ, КИИРИЛДЕ СӨСТЕРЛИГ БОЛГАШ КИИРИЛДЕ ДОМАКТАРЛЫГ ДОМАКТАР Адалга.	§34, мер.203	1		
87	Кирилде сөстөр.	§35, мер.208	1		
88	Кирилде домактар.	§36, мер.209	1		
89	Диктант. Чыынды домактар.	Номчуттунар	1		
90	Частырыглар-биле ажыл. Сөзүглел- биле ажыл.	Чедир ажылдаар	1		
91	Публицистика стилиниң дугайында ниити билиг	Орус дыл-биле деңнээр	1		
92	Сөзүглел-биле ажыл	Чедир ажылдаар	1		

93	Дыңнадыглар белеткээри.	с\с	1		
94	Кичээл-конференция. Синтаксистиг сайгарылгалар	Чогаадыг-үнелел	1		
95	Хыналда диктант. Адыг-биле ужурашканым.	Дыңнап бижиир	1		
96	Частырыглар-биле ажыл. Синтаксистиг сайгарылгалар.	2 домак-сс	1		
97	ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА ӨӨРЕНГЕН ЧҮҮЛДЕРИН КАТАПТААРЫ Дузалал чугаа кезектери.	Арын167, мер.18	1		
98	Сөс каттыжыышкыннары болгаш домактар	Мер.213	1		
99	Домак кежигүннери	Мер.216	1		
100	Ийи болгаш чаңгыс чугула кежигүннүг домактар	Мер.215	1		
101	Чаңгыс аймак кежигүннерлиг домактар	Мер.220	1		
102	Кирилде сөстөр	Мер.235	1		

ЛИТЕРАТУРА

1. 6-7 класстар. Тыва дыл. Д.А.Монгуш, К.Б.Доржу, К. 2007
2. Эдертиглер чындзы. 5-9 класс. М.Ч.Ооржак, С.Т-С. Ооржак. Кызыл, 1988
3. Школага грамматиктиг сайгарылгалар. Кызыл, 2008.